

OPONENTSKÝ POSUDEK

Jméno disertanta/disertantky:	JUDr. Jan Hořeňovský
Téma práce:	Právo, společnost a nové technologie 21. století
Rozsah práce:	145 stran vlastního textu plus úvod, závěr, seznam zkratk a seznam literatury
Datum odevzdání práce:	únor 2024

1. Aktuálnost (novost) tématu

Téma nových technologií a jejich vztahu k právu a společnosti je nové již ze své podstaty. Současně je to téma, na které přibývá každým dnem spousta nové literatury, někdy lepší, častěji průměrné, ještě častěji podprůměrné. Obávám se, že práce dr. Hořeňovského do první kategorie nepatří.

2. Formální a systematické členění práce

Práce je rozdělena do obecné a zvláštní části. Obecná část je rozdělena do tří kapitol. První (nepříliš povedená) kapitola se věnuje adaptabilitě právních systémů v éře socio-technologických změn (včetně pokusu o aplikaci systémové teorie), druhá (delší a mnohem povedenější) právní a kulturní aspekty teze o technologické stagnaci. Na druhou kapitolu logicky navazuje (méně povedená) kapitola třetí, která hovoří o prohlubující se komplexitě právního systému.

Následuje tzv. zvláštní část. Ve čtvrté kapitole autor nejprve řeší otázku právní subjektivity umělé inteligence, aby pak přešel k otázce vztahu lidských práv a umělé inteligence a k modelům vlády s vlivem umělé inteligence. Pátá kapitola se věnuje sociálním sítím, svobodě projevu a informačnímu veřejnému prostoru, včetně otázky charakteru svobody projevu a problematiky boje s dezinformacemi. Poslední, velmi stručná šestá kapitola (pouhých osm stránek) se věnuje užití technologií při boji s pandemií onemocnění Covid-19.

Rozdíl mezi tzv. obecnou a zvláštní částí mi není úplně jasný. Například kapitola čtvrtá (Umělá inteligence a právo v dlouhodobé perspektivě) by bez problému mohla figurovat též v části obecné.

3. Vyjádření k práci

Splnění cíle práce

Bohužel nerozumím tomu, co bylo vlastně cílem práce. Žádný cíl si totiž autor vůbec nevytyčil, dokonce i v úvodu říká, že se věnuje „poměrně široce vymezenému tématu vztahu práva, společnosti a nových technologií 21. století“ (s. 7) a vedoucímu práce děkuje za „volnost“ při zpracování tématu (s. 6). Proto nemohu posoudit, zda autor cíl práce splnil. Ano, napsal volné úvahy na téma „Právo, společnost a nové technologie 21. století“, některé z nich jsou poměrně zajímavé (viz níže), ale práce trpí handicapem, že „nedrží pohromadě“, netvoří jeden kompaktní celek. Autor „honí příliš mnoho zajíců“, což jde proti tomu, aby vyřešil jakékoli téma smysluplně. V podstatě jakákoli kapitola zvláštní části by mohla být základem pro samostatnou disertační práci. Podejme si příklad: např. o subjektivitě umělé inteligence nebo o boji s dezinformacemi na webu by šla napsat celá samostatná disertační práce. Tady je to však jen jedno z velké řady témat, o kterých autor esejistickou formou hovoří. Autor hovoří o mnohém, většinu témat však nedotáhne k nějaké smysluplné analýze.

Nadto je vidět, že texty vznikaly původně samostatně (rovněž s. 1 disertace). Nesouhlasím proto bohužel s autorem, že se jednotlivé části „podařilo seřadit a upravit způsobem, který poskytuje koherentní celek.“ Například „lidskoprávní“ část kapitoly čtvrté působí v práci velmi cizorodě, což vynikne tím spíše, že zde autor používá autorský plurál (to je dáno tím, že tuto kapitolu

původně publikoval ve spoluautorství – k tomu viz též dále). Podobně cizorodě tu figuruje i velmi stručná kapitolka o Covide-19 apod.

Samostatnost při zpracování tématu včetně zhodnocení práce z hlediska plagiátorství, hloubka zpracování

Autor nesporně postupoval samostatně, práce je originální, nová, v žádném případě není plagiátem. Současně zejména v kapitole týkající se interakce umělé inteligence a lidských práv (část 4.2.) přináší nové poznatky i inspiraci pro další zákonodárnou činnost (a to i přes teoretické výtky, které níže snáším). Jako určitý problém nicméně vidím, že právě zmíněná část 4.2. (která rozsahem zabírá téměř polovinu textu disertační práce) vychází z článku sepsaného dvěma spoluautory, disertantem a Ondřejem Bajgarem (Bajgar – Hořeňovský, Negative Human Rights as a Basis for Long-term AI Safety and Regulation. *Journal of Artificial Intelligence Research* 76 (2023)1043-1075). Víím, že autor říká, že oba autoři mají sdílené první autorství textu (*shared first authorship*), poněkud matoucím způsobem však článek cituje jako Hořeňovský – Bajgar, nikoli jako Bajgar – Hořeňovský, jak je uvedeno v originální verzi v časopisu.

Práce se zdroji (využití cizojazyčných zdrojů) včetně citací

Využití cizojazyčných zdrojů je bezproblémové (vyjma citace některých starších zdrojů, které autor zjevně cituje jen formálně, např. mnohé Jelinekovy práce, kde je uvedena kniha z 19. století, nikoli ale strana, odkud myšlenka pochází – lze tak soudit, že s knihou autor nepracoval a citace je ornamentální povahy).

Hlavní problém ale vidím jinde: práce je psána česky, ale s česky psanou literaturou v oblasti IT práva v podstatě vůbec nekomunikuje (výjimkou je jen práce editovaná T. Střelečkem *Civilní právo a nové technologie*). Nejsou tu vůbec citovány žádné práce Radima Polčáka a dalších akademiků z jeho brněnského ústavu práva a technologií (kteří přitom odvádějí práci na světové úrovni), nejsou tu citovány ani žádné jiné české práce dalších lidí, kteří se této oblasti věnují (např. vynikající kniha MIKEŠ, S. *Co je nového v právu*, Nová beseda 2019). Kdyby to byla práce psaná anglicky pro světové publikum, byl bych schopen tento nedostatek tolerovat. Práce je ale psána česky, tj. pro publikum české, proto musí komunikovat (též) s tuzemskými autory.

Mimochodem, nerozumím tomu, proč autor necituje české originály prací, ale jejich anglické překlady (BERAN, K.; ČECH, P.; DVOŘÁK, B.; ELISCHER, D.; HRÁDEK, J., JANEČEK, V.; KÜHN, Z.; ONDŘEJEK, P. *Artificial legal entities: essays on legal agency and liability*. Praha: Wolters Kluwer, 2019 – tato práce ale v žádném případě nezaplnuje mezeru shora nastíněnou, protože se až na výjimky věnuje klasické právněteoretické otázce – pojetí právnických osob a jejich subjektivity v právu, nikoli novým technologiím).

Jazyková a stylistická úroveň

Slabinou práce je na některých místech prkenný, temný a rádoby vědecký jazyk, který znesnadňuje její čtení (není to však v celé práci, markantní je to zejména v kapitole první). Co si má čtenář vzít například z této věty: „*Vzhledem k relační povaze adaptace práva proto také nelze vytvořit stabilní produktovou teorii, jak by se měl právní systém ve vztahu k prostředí přizpůsobovat nebo dokonce jak by měl optimálně trvale vypadat.*“ (sic) Přitom se pod touto tezí skrývá úvaha poměrně banální. Autor by si měl pamatovat, že společenské vědy by neměly usilovat o „vědeckost“ utvářením komplikovaného a samoučelného jazyka.

V dalších kapitolách však autor píše srozumitelně a čtivě, což ukazuje, že má určitě dar pro vědeckou tvorbu v oblasti teorie a filozofie práva. Uváděná výtka k první kapitole je tak asi dána

tím, že práce vznikala jako konglomerát samostatných částí, která navzájem příliš „nekomunikují“ a dokonce se liší i jazykovou a stylistickou kvalitou.

Nemyslím si, že moderní právně teoretická práce se musí hemžit anglicismy (*drift, law-centric model, emergentní model* apod.; opět je to zejména problém kapitol v tzv. obecné části). Víím, že některé termíny lze přeložit jen obtížně, ale disertační práce je vědecká též proto, že se autor musí pokusit hledat české ekvivalenty původně anglických termínů. Některé anglicismy lze ostatně přeložit snadno (*progres* je česky pokrok).

4. Připomínky a otázky k zodpovězení při obhajobě

Práce obsahuje některé překonané teze. Autor například tvrdí, že „z toho, co je (fakticita), přitom nelze odvodit, co by mělo být (normativita).“ (s. 18). To není pravda, protože různé rekurzy na extralegální systémy (zásady poctivého obchodního styku, obchodní zvyklosti, dobré mravy, dobrá víra, zásady slušnosti apod.) se světem fakticity čile komunikují a svět normativity je tak soustavně proměňován světem normativity (ostatně to je také podstata systémové teorie, kterou autor na úvodních stránkách zmiňuje). To samozřejmě neznamená, že bychom měli rezignovat na rozlišení světa normativity a fakticity – toto rozlišení zůstává klíčové, není však tak absolutní, jak autor tvrdí.

Uvedená nepřesnost ale může mít i velký dopad na úvahy, které v první kapitole autor rozebírá. Spontánní tvorba práva nevychází v první řadě z „postupně se vyvíjející judikatury soudů nebo rozhodovací praxe správních orgánů (tzn. skrze soudní a správní precedenty)“, ale především z proměňující se praxe adresátů právních norem v tom rozsahu, v jakém jim dotváření práva svého druhu explicitě či implicitě dovolují právní předpisy (soudobé kodexy tak činí měrou vrchovatou, srov. např. současný český občanský zákoník). To současně relativizuje rozdíl mezi „nulovým modelem“ a „law-centric“ modelem, který autor rozvíjí v obecné části práce – tvrdím, že i v „nulovém“ modelu (kde bude pasivní zákonodárce i soudy a správní orgány) se bude proměňovat praxe adresátů právních norem (přicházejí-li nové podněty, nemůže se neproměňovat), což posléze nemohou ignorovat ani orgány aplikace práva. V posledku pak žádný „nulový“ model nikdy nemůže existovat.

Velmi zajímavá je kritika hypertrofie práva a toho, že právní regulace klade příliš silný důraz na eliminaci rizika, což znesnadňuje technologický pokrok (kapitola druhá). Kladu si ale otázku, zda je to vina práva a právníků, anebo jde o nevyhnutelný důsledek společnosti, která se snaží eliminovat veškerá myslitelná rizika (právě autorem zmiňovaný příklad vakcín proti Covidu-19 ukazuje, že největší kritika vakcín spočívala právě v možných rizicích a jejich nedostatečné protestovanosti).

Naopak teze třetí kapitoly, že „existují hranice entropie a komplexity právního systému a že tyto limity mohou nové technologie posouvat“ (s. 50), příliš originální ani rozpracovaná není. Ostatně třetí kapitola opět příslovečně „honí mnoho zajíců“ a jsou v ní mnohé teze zmíněny jen heslovitě, jako letmé výkřiky.

Důraz na tzv. negativní lidská práva v kapitole čtvrté je dost problematický, protože přinejmenším v soudobé Evropě pod vlivem judikatury ESLP něco jako čistá negativní práva neexistuje. I právo vlastnické zahrnuje nejenom zákaz jej narušovat, ale též povinnost státu vlastnictví chránit (více k tomu např. mé úvodní teoretické partie ke komentáři k Listině, Praha, Leges 2022). To ale nakonec není podstatné, protože vlastně vůbec nerozumím tomu, proč by se měly naše úvahy soustředit na to, „aby umělá inteligence respektovala negativní lidská práva“, tedy aby tyto systémy například „neublížovaly lidem, nepoškozovaly jejich majetek nebo neomezovaly jejich svobodu.“ (s. 74). Jaký

má smysl tato distinkce a proč bychom měli akceptovat, aby tyto systémy omezily například přístup ke vzdělání, k ochraně zdraví, právo na přiměřené hmotné zabezpečení ve stáří apod.?

Textu na s. 79 násl. by slušelo pochopení rozdílu mezi vertikální a horizontální aplikací lidských práv (aplikace lidských práv na AI nepředstavuje s ohledem na evropskou koncepci lidských práv právě proto větší problém). Význam rozdílu mezi přímým a nepřímým účinkem totiž v každém případě padá v situaci, kdy se na základní práva pohlíží jako na objektivní ústavní principy, které prozařují celým právním řádem a které mají daleko větší potenciál, než jen obrannou funkci proti státu (BÖCKENFÖRDE, E.-W. *Constitutional and Political Theory. Selected Writings*. Oxford University Press 2017, s. 243).

Chápu, že nejde o disertaci z oblasti lidských práv, ale pokud již o nich autor píše, neměly by tam být hrubé nepřesnosti a nepochopení, např. nepochopení, proč se tradičně rozlišují pojmy základních práv a lidských práv (s. 83). Podobně pokud autor píše o diskriminaci, očekával bych, že bude znát judikaturu a literaturu, která vysvětluje, co je to „jiné postavení“ ve smyslu čl. 3 odst. 1 Listiny základních práv a svobod. Relevantní literaturou určitě nemyslím glosu advokátky Vališové (s. 152). Uváděné příklady jen potvrzují nesmyslnost snahy napsat takto širokou a tématicky až bezbřehou práci.

Nepochybují o tom, že autor je vysoce kvalifikovaný a vzdělaný. Práce se však jednoduše nepovedla. Pokud tedy na závěr autor shrnuje, že „[c]ílem této práce bylo obrazně rozepsat část knihy, kterou v mnoha důležitých detailech budou muset dokončit jiní“ (s. 156), musím bohužel konstatovat, že pro její úspěšné obhájení by měl práci především dokončit sám autor. Je mi velmi líto, ale práci nemohu v této podobě doporučit k obhajobě před příslušnou komisí pro obhajobu disertační práce.

Nedoporučení práce k obhajobě	Práci nedoporučuji k obhajobě před příslušnou komisí pro obhajobu disertační práce.
--	--

V Praze dne 30. května 2024

oponent